

Türkiye Cumhuriyetinin İlk Muhalefet Fırkası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

Habip Kocaman Mustafa Ceylan***

Özet

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarına ilişkin incelemeler, günümüz Türkiye'sinin siyasi değerlendirmelerinde kuşkusuz çok işe yarayacaktır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk muhalefet fırkası olması nedeniyle Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TpCF) Türk demokrasi tarihinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Bir siyasi fırka olmanın ötesinde TpCF, gerek kuruluşundan önce gerek kapatılışından sonra da var olan temsil ettiği siyasi görüş ve düşünceler bakımından incelenmeye değerdir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki talihsiz bir demokrasi deneyimi olan TpCF'yi Osmanlı'nın son yılları, Milli Mücadele dönemi ve Cumhuriyet'in kuruluşundan soyutlayıp değerlendirmek eksik kalacaktır. TpCF'nin kuruluşu öncesi siyasi şartlar ve Fırkayı doğuran gelişmeleri içeren tarihi arka plan makalenin birinci bölümünü oluşturmuştur. İkinci bölümde TpCF'nin kuruluşu, çalışmaları ve kapatılması işlenirken üçüncü bölümde Fırkanın siyasi belgeleri ile ideolojisi ele alınmıştır.

Makalede, alandaki zengin sayılabilecek yayınlarla birlikte Fırka programı, beyannamesi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridelerinden faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyasi fırka, demokrasi, muhalefet, parlamento

* TBMM Yasama Uzmanı, TBMM İdari Teşkilatı, habipkocaman@tbmm.gov.tr

** Yasama Uzmanı, TBMM İdari Teşkilatı, mustafaceylan@tbmm.gov.tr

Makalenin gönderilme tarihi: 03.10.2017; Kabul tarihi: 12.02.2018.

First Opposition Party of the Turkish Republic: Progressive Republican Party

Abstract

Studies on the early years of the Republic of Turkey will definitely be useful in the political assessments of modern-day Turkey. Being the first opposition party, the Progressive Republican Party (TpCF) manifests an important role in the history of Turkish Democracy. Beyond being a political party, TpCF is important to examine with respect to its political views and ideas that it has represented, both before its establishment and after its closure.

It will be deficient to evaluate the TpCF, which is an unfortunate democracy experience in the early years of the Republic, by detaching from the final years of the Ottoman Empire, the national struggle period and the establishment of the Republic. The first chapter of the article consists of the historical background of the political climate before the establishment of TpCF and developments that lead to the establishment of the party. In the second chapter, the establishment of the TpCF, its work and the closure are presented. In the final chapter political documents of the Party as well as its ideology are examined.

The Party Programme and declaration, minutes of the Grand National Assembly of Turkey and relevant publications are used as resources in the article.

KeyWords: Political parties, democracy, opposition, Parliament

Giriş

Osmanlı Devleti XVII. yüzyılda duraklamanın ağırlığını hissetmiştir. Devlet ve toplum düzeninde baş gösteren sıkıntılar, sistemin kendini yenileyememesi, İmparatorluk dışında –özellikle Batıda– meydana gelen gelişmeler, doğal olarak gerilemeyi yaşatmıştır (Kodaman, 2007: 13). Askeri yenilgiler ve toprak kayıpları, iç sorunlarla birlikte İmparatorluğu yıpratmış, bünyesindeki Hıristiyan ulusların isyanlarla kazandıkları bağımsızlıklarla Osmanlı Devleti bir taraftan küçülürken bir taraftan da güç kaybına uğramıştır.

Kötü gidişin nedenlerini sorgulayan düşünceler ve çöküşe çözüm arayışları Batıyı işaret etmiştir. Karşısında geri düşülen, üstünlüğü açıkça görülen Batı medeniyeti kavranmaya ve kurumları bünyeye uyarlanmaya çalışılmıştır. Tanzimat ile somutlaşan bu eğilim Türk siyasi tarihinin mecrasını çizmiştir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında belirli bir aydın kesim, siyasi yapıda Batıyı örnek alan bir takım değişiklikler yapmak istemiştir. İttihad-ı Osmani adıyla bir fikir kulübü olarak kurulan Yeni Osmanlılar ya da Batının verdiği adla Jön Türklerle özgürlük, ulus-halk iradesi, yönetim ve meşruluk gibi siyasi kavramlar işlenmeye başlanmış, siyasi sistem irdelenerek öneriler geliştirilmiştir (Durdu, 2003: 297). Batılı devletlerin Osmanlı üzerindeki tesirleri ve Batıcı düşüncenin ordu ve bürokrasideki taraftarlarının manevraları sonucu 1876'da meşrutî monarşiye geçiş bir dönüm noktası olmuştur. Kısa süren parlamento deneyimi sonrasında Yeni Osmanlıların devamı diyebileceğimiz, bir devre damgasını vuran İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) sahneye çıkmıştır (Aslan, 2008: 80). Ordu ve bürokrat kesim içinde taraftar bulan, aydın desteğine sahip İTC, II. Meşrutîyetin ilanı ile gücünü göstermiştir. İttihatçılar siyasi iktidarı önce kontrol altında tutmuş, sonra tam denetimlerine almışlardır (Akşin, 2007: 80). I. Dünya Savaşı'na girişte ve 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi ile İmparatorluğun sonunun gelmesinde İTC'nin de vebali vardır. Savaşın kaybedilmesi, İmparatorluğun hükümlerinin sona ermesi, İTC'yi dağıtmış, üyelerini etkisiz bırakmıştır. Yeni bir devleti doğuracak olan Kurtuluş Savaşı dönemi başlamıştır.

Savaş yenilgisi ve Mondros Mütarekesi ile birlikte siyasi iktidar yeniden, egemen toplumsal yapının temsilcisi halife-sultana geçmiş; fakat İtilaf Devletlerinin fiili işgali aynı zamanda ülke içinde bir iktidar boşluğu oluşturmuştur. Bu iktidar boşluğu içinde yabancıların işgaline karşı önceleri yerel olarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri (MHC) ortaya çıkmıştır. MHC'ler büyük ölçüde eski İttihatçıların önyak olmasıyla eşraf tarafından kurulmuş olsalar bile İTC'nin ideolojisini kendilerine bayrak yapmamışlardır (Güneş, 1987: 8).

1. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı Doğuran Tarihi Süreç

1.1. Müdafaa-i Hukuk Dönemi

Kurtuluş Savaşı yabancı işgaline karşı silahlı bir direniş hareketi olmanın yanında rejim sorununun her an gündemde olduğu siyasi bir süreç şeklinde geçmiştir. Anadolu'da direniş hareketinin başlamasıyla birlikte temel çatışma ortadan kalkmamış, bir süre için ikinci plana atılmıştır (Sezgin, 1984: 13). MHC, toplumda egemen olan, dinin şekillendirdiği geleneksel ideolojiyi birleştirici olarak benimsemiştir. Bu ideolojinin siyasi temsilcisi halife-sultan iktidarına karşı bir hareket söz konusu olmamıştır. Bu cemiyetleri kuranlar ile Kurtuluş Savaşı'nı yürüten askeri kanadın beraberlikleri zorunlu olmuştur. Eşraf, dağınık direniş hareketlerini birleştirip yaygınlaştıracak, örgütleyip

yönlendirebilecek meslekten asker kişilere; askeri kanat ise orduyu oluşturacak insan gücüne ve halk desteğine ihtiyaç duymuştur.

Osmanlı Devleti'nin önemli görevler yapmış bir paşası olan Mustafa Kemal, ordu müfettişi olarak Samsun'a gitmeden önce İstanbul'da ulusal bağımsızlığı sağlama konusunda temaslarda bulunmuştur. Mustafa Kemal, Kazım Karabekir Paşa ve Ali Fuat Paşa gibi önde gelen kumandanlardan destek sözü almıştır (Karpas, 2010: 120-121). Mustafa Kemal, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak başlattığı hareket ile yerel savunma oluşumlarını, dağınık direniş hareketlerini toparlamıştır. Bu savaş ortamında askerlik mesleği yanında kişisel yetenekleriyle de ön plana çıkan Mustafa Kemal, Amasya Genelgesi'nden sonra askerlik mesleğinden istifa etmiştir (Ateş, 2010: 106). Kazım Karabekir Paşa, üniformanın vermiş olduğu gücü kaybeden Mustafa Kemal'e eskisi gibi kumandanları olduğunu, askerleri ile emrinde bulunduğunu söylemiştir. Bu durum, bazı tarihçilere göre bitme tehlikesi geçiren Milli Mücadeleyi tekrardan başlatmıştır (Mumcu, 1990a: 27).

Mustafa Kemal ve arkadaşları, önce Erzurum Kongresi'yle bölgesel, sonra Sivas Kongresi'yle ulusal düzeyde, direniş cemiyetlerini birleştirmiş, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (ARMHC) adı altında toplanmasını sağlamıştır.

Milli Mücadelede Mustafa Kemal ile desteğini sağladığı paşalar arasında anlaşmazlıklar baştan beri var olmuştur. Mesela, Kazım Karabekir Paşa ve Mustafa Kemal arasında görüş ayrılıkları Erzurum ve Sivas Kongrelerinde başlamıştır. Kazım Karabekir Paşa daha kademeli ve yerelden genele doğru ilerlenmesini savunurken, Mustafa Kemal daha hızlı hareket etmeyi yeğlemiştir. Milli Mücadelenin "*İlk Beşler*"i olarak anılan Mustafa Kemal, Kazım Karabekir, Ali Fuat, Refet Paşalar ve Rauf Bey arasındaki görüş ayrılıkları, ulusal bağımsızlığın öncelikli olması nedeniyle hep sonraya ötelenmiştir (Okyar, 1980: 339).

1. 2. Birinci Meclis

Heyet-i Temsiliye ve İstanbul Hükümeti arasında 20-22 Ekim 1919'da Amasya'da yapılan görüşmelerde en kısa zamanda seçimlerin yapılarak İstanbul'da Meclis-i Mebusan'ın toplanması üzerinde anlaşılmıştır (Yazıcı, 2011: 250). Yapılan seçimler üzerine Meclis-i Mebusan 12 Ocak 1920'de İstanbul'da toplanmış; ancak, 28 Ocak'ta Misak-ı Milli'nin kabul edilmesi üzerine 16 Mart 1920'de İtilaf Devletleri, Rauf Bey dâhil olmak üzere önde gelen mebusları tutuklayıp Malta'ya sürgüne göndermiştir. Meclis-i Mebusan, 18 Mart 1920'de Meclisin güvenlik içinde toplanabileceği bir zamana kadar çalışmalarını tatil etmiştir (MMZC, 1920: 496).

Meclis-i Mebusan'ın tatil edilmesi üzerine Mustafa Kemal 19 Mart 1920'de Heyet-i Temsiliye adına Ankara'da olağanüstü bir meclisin toplanacağını ilan etmiştir (Tunaya, 2009: 59). ARMHC öncülüğünde gerçekleşen seçimlerde her vilayetten seçilen beşer mebus ile son Osmanlı Mebusan Meclisinden katılabilenlerle 23 Nisan 1920'de Cuma günü dualarla Büyük Millet Meclisi (BMM) açılmıştır (Atatürk, 2008: 579). Meclis açıldıktan sonra, Kurtuluş Savaşı'nın sıcak günlerinde hararetleli toplantılarla çalışmalarını yürütmüştür. Kurtuluş Savaşı boyunca amacın saltanat ve hilafet makamını kurtarmak olduğu vurgusu devam ettirilerek dini motif ve mesajlarla süslü söylem sıkça kullanılmıştır. Bu strateji, taktik ya da kurnazlık olmayıp uzlaşma ve birlikte hareket gerekliliği sonucu izlenmiştir.

Her ne kadar Meclis, vatani kurtarmak gibi yüce bir amaca yönelmiş bir bütün olarak düşünülse de daha ilk günlerde gruplaşmalar başlamıştır. Müdafaa-i Hukuk döneminde örtülü olarak süren batı tipi yeni bir devlet yanlıları ile eski devlet düzenine bağlı olanlar arasında çekişme yaşanmıştır (Sezgin, 1984: 19).

İstanbul hükümetinin Bolşeviklik ve dinsizlik suçlamaları ile Ankara hareketine karşı çıkması, isyan hareketlerini desteklemesi, saltanat ve hilafetin varlık ve devamını sürekli vurgulayan mebusların çıkışlarını güç duruma düşürmüştür. Bu dengeler ve koşullar içerisinde Mustafa Kemal'in konumu askeri başarılarla sıkı sıkıya bağlı olmuştur. Sonuçta kazanılan zaferler Mustafa Kemal'in saygınlığını artırmış, gücüne güç katmıştır. Bütün bunların sonucunda 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılması kararlaştırılırken muhafazakâr mebuslar ciddi bir itirazda bulunamamıştır. Bu arada Meclis içi gruplaşmalar alenileşmiş, saltanat karşıtları Mustafa Kemal'in öncülüğünde Birinci Grup olarak adlandırılan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu (ARMHG-I) oluştururken; geleneksel ideoloji yanlıları İkinci Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu (ARMHG-II) oluşturmuştur (Frey, 1965: 307).

Üyelerinin tamamı geleneksel ideoloji yanlılarından oluşmayan İkinci Grup, muhalefet koalisyonu görünümü arz etmiştir. İkinci Grup, iktidara gelme hedefinden ziyade, Meclisteki bazı uygulamalara ve Mustafa Kemal'in gittikçe daha fazla kendini hissettiren tek adam yönetimine karşı çıkmıştır (Weiker, 1973: 46).

8 Nisan 1923'te Mustafa Kemal Meclis'teki ARHMG'nin Halk Fırkası (HF) adıyla fırkaya dönüştürüleceğini açıklamış, HF ilkelerini *Dokuz Umde* şeklinde ilan etmiştir (Tunçay, 2005: 48-49). 15 Nisan 1923 tarihli 334 sayılı Kanun (TBMM KM, 1923: 390) ile Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda yapılan değişikliklerle; saltanatın kaldırılmasına ilişkin karara muhalefet vatana hıyanet kapsamına alınmıştır. Fırka ilkeleri, Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda yapılan

değişikliği desteklemiştir (Özoğlu, 2011: 115). HF'nin temsil ettiği görüşlerin dışındaki söylemlerin Hıyanet-i Vataniye Kanunu kapsamında değerlendirilebileceği hukuki zemin oluşturulmuştur.

Kazanılan askeri başarıların ardından barış görüşmelerine başlandığında Meclisteki muhalefet, saltanat gibi bir temel dayanağını yitirmesine rağmen rejimin dini ideolojiye bağlılığı üzerinde yoğunlaşarak etkinliğini sürdürmüş, hükümeti sıkıştırmıştır. Misak-ı Milli'den taviz verilmesini reddeden İkinci Grup, İsmet Bey ve Lozan Heyetini suçlamıştır. Mustafa Kemal, İkinci Grup varken bir barış antlaşmasının Meclisten geçirilmesinin güç olduğunu görmüştür (Ateş, 1998: 57).

1. 3. İkinci Meclis ve Cumhuriyet'e Doğru

Mustafa Kemal'in 23 Haziran 1923 tarihinde yapılan seçimleri yönlendirmesi, yeni Meclisin oluşumunda İkinci Grubu etkisiz hale getirmesi, Meclisi tamamıyla kendi iradesine bağlı ve tasarladığı geniş kapsamlı reformları desteklemeye hazır kişilerle doldurmayı başardığı anlamına gelmemiştir. II. Meclis, muhalefetin büyük ölçüde tasfiye edilmesine rağmen Takrir-i Sükûn Kanunu'nun çıktığı 4 Mart 1925 tarihine kadar, dikensiz gül bahçesi olmamıştır (Orbay, 2005: 342-343; Aydemir, 1991: 134).

I. Meclisin muhalif kanadından yalnızca üç kişi bağımsız olarak II. Meclise girebilmiştir (Özoğlu, 2011: 117). Bununla birlikte, gözden çıkarılmayacak denli güçlü ve saygın bazı Kurtuluş Savaşı önderleri de tutucu görüşleri bilinmesine rağmen listeye alınmıştır. Tek grup halinde oluşan Meclis içinde yine de türdeşlik oluşmamıştır. Kazım Karabekir, Ali Fuat ve Refet Paşalar gibi Kurtuluş Savaşı'nın ağır topları tedirginlik, kenarda kalmışlık hisleri taşımıştır. Savaşın ardından Mustafa Kemal'in üstün bir konuma gelmesi, İsmet Paşa'nın önder ve aktif plana geçişi, aradaki mesafeleri açmıştır (Aydemir, 1976: 290).

Falih Rıfka Atay, yeni Meclisle ilgili olarak şunları söylemiştir:

“Yeni seçimlerde I. Millet Meclisi'nin ikinci grubu tasfiye edilmiştir. Fakat bir muhalefet partisinin bütün unsurları yeni meclise gelmiştir. Aralarında siyasi şöhretler, yarı veya tam aydınlar, şöyle böyle Türkçüler fakat bilhassa Osmanlılar vardır. Devrimci değildirler. Gerici de değildirler bunlar bila-kayd-ü şart hâkimiyet-i milliye prensibini tutacaklardır. Biraz sonra ilk gerçek demokrasi savaşını bunlar verecekler, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kuracaklardır. Kendileriyle Mustafa Kemal arasında asıl ayırıcı çarpışma Cumhuriyet ilan edildiği zaman başlamıştır.”(Falih Rıfka Atay'dan aktaran Ateş, 1998: 65)

Lozan müzakereleri sırasında Türk heyeti başkanı İsmet Paşa'nın Rauf Bey'i atlayarak meseleleri direkt Mustafa Kemal ile görüşmesi, İsmet Paşa ile Rauf Bey'in arasını açmıştır. Ancak görüşmelerde ülkeye zarar gelebileceği endişesiyle Rauf Bey fikir ayrılıklarının üstünü kapatmıştır (Orbay, 2005: 133). Sonuçta Rauf Bey İsmet Paşa'nın Lozan Antlaşması'nı imzadan dönüşünü beklemeden istifasını vermiştir.

24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması'yla beraber lider kadroda gerçekleşen ayrılık, Rauf Bey'in başvekillikten ayrılması ile sınırlı kalmamıştır. Ulusal savaşın askeri şahsiyetleri huzursuzluklarını belli etmiştir. II. Meclis 11 Ağustos 1923'teki ilk toplantısında Mustafa Kemal'i Meclis Başkanlığına seçmiştir. Ali Fuat Paşa Meclis İkinci Başkanlığına, Fethi Bey Başvekilliğe seçilmiştir (TBMM ZC, 1923 a). 24 Ekim 1923'te Ali Fuat Paşa, *“siyasetten hoşlanmadığı”* gerekçesiyle Meclis İkinci Başkanlığından çekilerek ordu müfettişliğine geçmiştir. Kazım Karabekir de daha önceden Meclisten ayrılarak orduya dönmüştür (Koç, 2015: 116).

Boş bulunan Meclis İkinci Başkanlığı ve Dâhiliye Vekâletine 25 Ekim 1923'te Mecliste yapılan seçimlerde hükümet adayları yerine Rauf Bey'in ve Erzincan mebusu Sabit Bey'in seçilmesi Mustafa Kemal'i memnun etmemiştir. Fethi Bey kabinesinin istifasını istemiştir. Mecliste vekiller heyeti seçimleri gerçekleştirilemeyerek yapay bir bunalım yaratılmıştır (Polat, 2007: 107). Bu ortamda Cumhuriyet kurulmuştur.

Nutuk'ta Mustafa Kemal bu gelişmeleri şöyle ifade etmiştir:

“Ben mecliste gizli ve karşıcıl bir grup bulunduğunu sezdikten, meclis çalışmalarında duyguların etkin olduğunu gördükten ve bakanlar kurulunun çalışmalarının her gün temelsiz bir takım nedenlerle düzeninden çıkarıldığı kanısına vardıktan sonra uygulama için sırasını beklediğim bir düşüncenin zamanının geldiği yargısına varmışım.” (Atatürk, 2008: 585)

29 Ekim 1923'te Teşkilât-ı Esasîye Kanunu'nda değişiklik yapılması oy birliğiyle kabul edilerek Cumhuriyet ilan edilmiştir (TBMM ZC, 1923 b). Yaklaşık bir yıl sonra bağımsız bir muhalefet fırkasının kuruluşuna yol açan en önemli gelişme bu olmuştur. Temelde Cumhuriyet'e karşı olmayan muhalifler, kendilerine danışılmak şöyle dursun, haber bile verilmemesine içermişler, Cumhuriyet'in ilanının oldu bittiye getirildiğini düşünmüşlerdir (Güneş, 2014: 213-226).

TpCF'nin kuluçka dönemi diyebileceğimiz bu süreçteki bir diğer önemli olay, 3 Mart 1924'te hilafetin ilgasıdır. Muhalifler bu konuda da farklı düşünümlerdir. Ancak karşı çıkışları geleneksel ideolojiden yana olmalarına değil, zamanlama yönünden bu işin erken yapıldığı, belki sonra kaldırılabileceği, üstelik bu makamın dış politikada yararlı olacağı gibi nedenlere dayanmıştır

(Koç, 2015: 116). Cumhuriyet'in ilanında olduğu gibi hilafetin kaldırılmasında da paşaların tepkisi işin özüne olmaktan ziyade yapılaş şekline yönelik olmuştur.

Hilafetin kaldırılmasından sonra Cumhuriyet rejiminin anayasal kodlamasının gerçekleştirilebilmesi için yeni bir anayasa teklifi (TBMM ZC, 1924 a) hazırlanmıştır. Anayasa teklifinin Genel Kuruldaki görüşmelerinde; Meclisin üstünlüğü ilkesine bağlılık vurgulanmış, yürütme lehine maddelerde değişiklikler yapılarak Meclisin gücü korunmaya çalışılmıştır (TBMM ZC, 1924 b, c ve d). Yürütmenin güçlendirilmesine karşı çıkılması, (aynı şekilde ileride TpCF'nin de savunacağı gibi) Mustafa Kemal'in gücünü genişleterek tek adam yönetimine gideceği endişesiyle olmuştur. Bu bağlamda, Anayasa görüşmeleri esnasında en hararetli tartışmalar Cumhurbaşkanına Meclisi fesih yetkisi tanıyan 25'inci madde üzerinde gerçekleşmiştir. Sonuçta, fesih yetkisi sınırlandırılarak madde geçmiştir (Ceylan, 2014: 36-37). Yeni anayasa 20 Nisan 1924 tarihinde 491 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanunu olarak kabul edilmiştir (TBMM KM, 1924: 365-372).

2. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

2. 1. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Doğuşu

Eylül 1924'te Rauf Bey, Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşa İzmir'de bir araya gelerek askeri görevlerini bırakıp Mecliste birlikte hareket etme kararı almışlardır (Cebesoy, 2007: 494; Karabekir, 1994: 297). Kazım Karabekir buna sebep olarak, ülkenin şahsi idareye doğru kaymasını ve hizmetlerinin görmezden gelinmesini göstermiştir. (Karabekir, 1994: 297-298).

26 Ekim 1924'te Kazım Karabekir ve 30 Ekim'de de Ali Fuat Paşa Ordu Müfettişliği görevlerinden istifa etmişlerdir. Daha önce mebusluktan istifa eden Refet Bey de istifasını geri almıştır (Atatürk, 2008: 1135).

Mustafa Kemal Nutuk'ta bu olaylardan "*Paşalar Komplosu*" diye söz etmiştir. Başvekillikten çekilen Rauf Bey'in, Kazım Karabekir, Ali Fuat ve Refet Paşa'nın birlikte kumpas kurduklarını; siyasetten çekilen paşaların bir yıl ordu içinde çalışarak durumu kendi lehlerine olacak biçimde ayarladıklarını sandıklarını; I. Meclisteki II. Grup üyeleri ile anlaşarak aleyhinde gizli çalışmalar yaptıklarını; hatta örgüt kurup tekrar Meclise döndüklerini öne sürmüştür (Atatürk, 2008: 1136-1147).

Orduya dönüşlerinde de tatmin olamayan bu paşalar ve Rauf Bey, bir kenara çekilip kayıtsız kalmak yerine Mecliste aktif pozisyona geçerek bir şans denemesine girişmişlerdir (Aydemir, 1976: 291).

Meclis, Musul meselesi nedeniyle Mustafa Kemal'in olağanüstü toplantı

çağrısı üzerine 18 Ekim 1924'te erken açılmıştır. Bu günlerde önemli bir siyasi gelişme yaşanmış; Muğla Mebusu Esat Efendinin Mübadele, İmar ve İskân Vekili Refet (Canitez) Bey'e yönelttiği “*muhacirlerin yerleştirilmelerinde yaşanan sıkıntılara ve yapılan yolsuzluklara ilişkin*” soru önergesi 27 Ekim'de gensoruya çevrilmiştir (TBMM ZC, 1924e). 5 Kasım'da İsmet Bey gensorunun genişletilerek bütün hükümeti kapsamasını teklif etmiştir (TBMM ZC, 1924f). Gensoru önergesinin tartışmaları İsmet Paşa'ya karşı Rauf Bey'in öne çıktığı bir çekişme halini almıştır. Yapılan oylamada İsmet Bey hükümeti güvenoyu almıştır; fakat suçlamalar ve tartışmalarla yıpranan hükümet, biraz da İsmet Paşa'nın sağlık sorunu nedeniyle istifasını vermiştir. Yeni hükümeti Fethi Bey kurmuştur.

Bu gelişmelerin hemen akabinde Meclis içinde ayrı bir fırka oluşturma teşebbüslerine geçilmiş, gerekli hazırlık, temas ve müracaat neticesi TpCF 17 Kasım 1924'te resmen kurulmuştur (Aydemir, 1976: 297).

Gensoru önergesinde aleyhte oy veren 19 mebusun ancak 10'u oylamanın hemen ardından CHF'den istifa etmiş, kimi beklenti ve iddiaların aksine büyük bir kopuş yaşanmamıştır. İzleyen günlerde tek tek istifalar sürmüş, ancak müstafilerin hepsi TpCF'ye katılmamış, bağımsız kalanlar olmuştur. TpCF'ye katılan toplam milletvekili sayısı 29'da kalmıştır (Zürcher, 1992: 75).

TpCF yönetimi şu şekilde oluşmuştur (Ateş, 1998: 117):

Reis: Kazım Karabekir Paşa

Reis-i Saniler: Doktor Adnan ve Rauf Bey'ler

Katib-i Umumi: Ali Fuat Paşa

Heyet-i Merkeziye Azaları: İsmail Canbulat, Halis Turgut, Ahmet Şükrü, Necati Bey, Faik Bey, Rüştü Paşa ve Ahmet Muhtar

Sağlam bir potansiyeli bulunan TpCF yurt çapında geniş bir teşkilatlanmaya gidememiş olmakla birlikte hatırı sayılır merkezde örgütlenebilmiştir. Fırka yöneticilerinin örgütlenmedeki yavaşlığı, seçici ve ihtiyatkâr olmalarından kaynaklanmıştır. Fırkanın en etkin olduğu ve benimsendiği yer İstanbul olmuştur. 1924'ün sonunda yapılan ara seçimlerde TpCF'nin kendi adaylarını seçime sokmaması, bazı adayları destekleyip desteklemediğinin bile tam belli olmaması, TpCF'nin iktidar peşinde olmadığı, hükümet ve çoğunluk fırkasını denetleyecek sadık bir muhalefet olarak kalmayı hedefledikleri izlenimini vermiştir (Ateş, 1998: 95). Yine de ılımlısından aşırısına kadar bütün muhaliflerin bir fırkada toplanması, iktidarda inkılâpların tehlikeye girmesi endişesi doğurmuştur (Sarıçoban, 2017: 154).

TpCF'nin etkinliklerinin büyük bölümü TBMM'de sergilenmiştir. TpCF TBMM'de, gerek kanunlar üzerinde açıklanan görüşlerinde, gerek hükümet

uygulamalarıyla ilgili konuşmalarında, bütçe görüşmelerindeki tutumlarında yapıcı bir muhalefet fırkası tavrı sergilemiştir. Üyeleri çoğu kez CHF ile aynı yönde oy kullanmışlar, hükümet uygulamalarına destek vermişlerdir. Ancak hükümeti uyarmayı da ihmal etmemişlerdir. Fırkanın 1925'te bütçe müzakerelerinde ortaya koyduğu muhalefet dikkat çekmiştir. TpCF Cumhuriyet rejiminde bütçeye ilişkin tenkitlerde bulunmuş ilk muhalefet fırkası olma özelliğini kazanarak önemli bir işlevi yerine getirmiştir (Özalper, 2014: 127).

TpCF'nin parlamenter muhalefetinde Şeyh Sait isyanı ve akabinde çıkarılan ve kapatılmasına dayanak teşkil eden Takrir-i Sükûn Kanunu önemli hususlar olmuştur.

2. 2. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kapatılması

2. 2. 1. Şeyh Sait İsyanı

Feodal nitelikli sosyo-ekonomik geri koşullar ile birlikte etnik ve dini sosyal yapısı da başkaldırı potansiyeli oluşturan Doğu Anadolu Bölgesinde, Şubat 1925'te Şeyh Sait öncülüğünde bir isyan çıkmıştır. Etnik-dini ve feodal bir ayaklanma olan Şeyh Sait isyanı, Musul sorunu konusunda İngiltere ile görüşmeler başlarken patlak vermiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'ni ve Ankara hükümetini tanımayıp müstakil bir Kürt devleti kurma ve hilafeti yeniden ihdas etme amacı güden isyana, Cumhuriyet'in ilanından sonra hilafetin ilgasıyla netleşen laik devlet anlayışına, dinin siyaset ve devlet hayatından çıkarılması eğilimine, esaslı yenilikçiliğe duyulan tepkiler çıkış noktası oluşturmuştur (Tunçay, 2005: 136).

Genç (Bingöl) vilayetinde başlayan ve diğer doğu beldelerine yayılan isyanın bastırılmasında ve yayılmasının önlenmesinde yaşanan güçlüklerle birlikte TpCF de olaylarla ilişkilendirilmiştir. Fırkanın irticaya destek verdiği, isyanı körüklediği haberleri yayılmıştır. CHF radikallerine, TpCF'yi ve diğer muhalefeti sindirmek için Şeyh Sait isyanı kullanışlı bir fırsat olmuştur. TpCF liderleri, isyan çıkan yerlerde Fırkanın teşkilatının bulunmadığı, din duygularını tahrik etme eylemlerine kesinlikle karışılmadığı şeklinde kendilerini savunmuşlardır. TpCF'liler sıkıyönetim ilanı kararlarında da olumlu oy vererek isyana karşı hükümetle birlikte olduklarını göstermişlerdir.

Mustafa Kemal Nutuk'ta TpCF'nin isyanla ilgisini şöyle kurmuştur:

“Bu parti yurttan can kıyıcıların, gericilerin sığınağı ve dayanağı oldu; dış düşmanların yeni Türk devletini yıkmayı öngören planlarının kolaylıkla uygulanmasına yardım etmeye çalıştı. Tarih gizli amaçlarla düzenlenmiş genel ve gerici doğu ayaklanmasının nedenlerini inceleyip araştırdığı zaman onun önemli ve belirli nedenleri arasında TpCF'nin dinsel konularda

verdiği sözleri ve doğuya gönderdiği sorumlu kâtibinin kurduğu örgütleri ve yaptığı kışkırtmaları bulacaktır.” (Mumcu, 1990a: 151).

Fethi Bey kabinesi, kendi içinde birlik olmadığı gibi isyanı da pek önemsememiştir. İdari tedbirler ve yerel tepeleme hareketleri ile işin düzeleceği düşünülmüştür. İsmet Paşa ve arkadaşları ise aksi görüştedir. Gelişen ve önlenemeyen olaylar üzerine Fethi Bey Fırka’da desteğinin kalmadığını belirterek istifasını vermiştir (TBMM ZC, 1925 a). Yerine İsmet Paşa ikinci defa başvekilliğe getirilmiştir.

2. 2. 2. Takrir-i Sükûn Kanunu

Yeni hükümet ilk iş olarak isyanı bastırmayı amaçlamıştır. İsyân bölgesine yoğun bir askeri müdahale yapılmıştır. TpCF, isyanın önlenmesi için sıkıyönetim ilanında ve dinin siyasi amaçlı kullanımının yasaklanmasına yönelik Hıyanet-i Vataniye Kanunu’nda 24 Şubat 1925 tarihinde 556 sayılı Kanun’la (TBMM KM, 1925 a: 67) yapılan değişiklikte hükümete destek vermiştir. Bu desteği verirken, alınacak önlemlerin kendilerine karşı kullanılabileceğini tahmin etmemiş olabilirler. Ancak aynı desteği, hükümete ülkenin her yanında geçerli olağanüstü yetkiler tanıyan 4 Mart 1925 tarihinde kabul edilen 578 sayılı Takrir-i Sükûn Kanunu’nda (TBMM KM, 1925 b: 98) vermemişlerdir.

Meclisten hızlı bir şekilde geçirilen ve hararetle tartışmalara yol açan Takrir-i Sükûn Kanunu şiddet yanlılarının zaferidir. TpCF Meclis’teki görüşmelerde; hâkimiyet-i milliye ilkesinin çiğnendiğini, ulusun temel anayasal haklarının baskı altına alındığını, basın özgürlüğü konusundaki kaygıları ifade etmiştir. Bir önceki hükümetin, isyanın devlet için tehdit oluşturmayacak, önemsiz boyutta ve bölgesel bir olay olduğunu açıklamasına rağmen kanunun niçin çıkarıldığını sorgulamışlardır. İsmet Paşa ise açık bir şekilde gericiyle karşı çıkmadıkları için muhalefete serzenişte bulunmuştur. Sonuçta kanun 22 ret oyuna karşılık 122 kabul oyu ile yasalaşmıştır (TBMM ZC, 1925 b).

Kanun, İstiklal Mahkemelerine ve hükümete olağanüstü yetkiler vermiştir. Kanun’un hükümete verdiği yetkiyle İstanbul’da bazı gazete ve dergiler kapatılmış, bazı gazeteciler tutuklanmıştır. Diyarbakır ve Elazığ’da çalışan İstiklal Mahkemeleri isyancılara ait son yargılamaları yaparak Şeyh Sait dâhil 29 kişinin idamına karar vermiştir. Ankara İstiklal Mahkemesi de tahrirçi veya diğer bazı suçlamalarla idam dâhil çeşitli hükümler vererek çok sayıda kişiyi yargılamıştır.

TpCF üyeleri ve teşkilatı, çıkarılan kanun çerçevesinde İstiklal Mahkemeleri tarafından baskı altına alınmıştır. Şark İstiklal Mahkemesi, ayaklanmayı dolaylı olarak kışkırtmak suçlamasıyla yargılanan TpCF yerel

yöneticileri hakkında, herhangi bir kanıt elde edememesine rağmen, görev bölgesi içindeki tüm Fırka şubelerini kapatma kararı vermiştir.

Takrir-i Sükûn Kanunu ile Meclis dışındaki tüm muhalefet susturulmuştur. Sıranın Meclis içine geleceği de belli olmuştur. Nitekim Ankara İstiklal Mahkemesi'nin Hükümet'e yazdığı bir tezkere üzerine TpCF 3 Haziran 1925'te Hükümetçe kapatılmıştır (Yeşil, 2002: 488-490). Kapatmaya dair kararnamede, Fırka programının 6'ncı maddesinin dinin siyasi amaçlı kullanımına yönelik olup olmadığı ve böylece vatana ihanet suçu oluşturup oluşturmadığı hususuna girilmemiş; Fırka üyelerinin bu maddeyi siyasi amaçları için kullandıkları gerekçesine dayanılmıştır.

İlginçtir; Fırka'nın kapatılmasına dair Bakanlar Kurulu kararnamesi, fes-hetme şeklinde değil, şubelerinin ve merkezlerinin kapatılması şeklinde alınmıştır. Ayrıca, Fırka'nın bütün üyelerinin yargılanması gibi bir durum söz konusu olmamıştır. Fırka yöneticileri hakkında herhangi bir suç isnadı yapılmaması da kapatma kararının siyasi bir tercih olduğunu göstermiştir (Yeşil, 2002: 433). Nitekim eski TpCF mebusları Meclis içindeki faaliyetlerini sürdürmüşler ve oylamalarda ve diğer Meclis çalışmalarında blok halinde davranarak fiili bir grup olarak gözükmüşlerdir (Ceylan, 2014: 134).

2. 2. 3. İzmir Suikastı

15 Haziran 1926'da İzmir'de Mustafa Kemal'in hayatına yönelik bir komplo ortaya çıkarılmıştır. Suikast planlamasına ilişkin iki ayrı yargılamada, Mustafa Kemal'in karşısına dikilebilecek eski İttihatçılar ve TpCF önderlerini de içeren tüm potansiyel rakipleri bertaraf edilmiştir. TpCF'nin 21 mebusu (dokunulmazlıkları kaldırılmaksızın) ve eski teşkilatının önde gelen üyeleri tutuklanmıştır. Yargılamada TpCF'nin, İttihatçıların perde arkasından yönlendirdiği parlamento kıyafeti giydirilmiş bir yapı olduğu ileri sürülmüştür (Zürcher, 1992: 97). Sonuçta, TpCF teşkilatından bazı kişilerin olayla ilgisi ortaya konulmakla birlikte, mebuslar da suçlu görülmüştür. Mebuslardan altısının idamı gibi ağır bir karar çıkmıştır. 13 Temmuz 1926'da açıklanan İstiklal Mahkemesi kararıyla TpCF üyesi mebuslardan; İsmail Canbolat, Arif Bey, Rüştü Paşa, Ahmet Şükrü Bey, Abidin Bey ve Halis Turgut Bey idama mahkûm edilmiştir (Aybars, 2009: 356). Yurt dışında bulunmaları nedeniyle Rauf Bey ve Adnan (Adıvar) Beyin, gıyaben yargılanmalarına Ankara'da devam edilmiştir. Onlar da on yıl sürgüne mahkûm edilmişlerdir (Orbay, 2005: 388-404).

İzmir Suikastı yargılamaları sonucunda CHF ve Mustafa Kemal karşısında muhalefet sergileyebilecek bütün unsurlar ortadan kaldırılmıştır. Bundan sonra CHF'nin git gide devletle bütünleştiği ve otoriterleştiği belirtilebilir (Ceylan, 2014: 141).

İleriki yıllarda Mustafa Kemal'in ve ondan sonra da İsmet Paşa'nın eski muhalefet liderleriyle barışma ve onları yeniden siyasi elit içine sokma girişimleri olmuştur. Siyasi konumları onarılamayacak biçimde bozulan muhaliflerin bir kısmı yeniden siyasete dönmüşse de artık devirleri geçtiğinden önem arz etmemişlerdir (Zürcher, 1992: 123).

3. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Üzerine Çözümlemeler

3. 1. Fırka'nın Siyasi Belgeleri

Fırka'nın kurulduğu gün yayınlanan beyannamesi, siyasi konumunu yansıtmıştır. Sistemik ve ayrıntılı bir şekilde hazırlanan bu belge TpCF'nin siyasi kimliğinin önemli tanımlayıcı unsurlarındandır (Ceylan, 2004: 52). Beynamede fırkaların, millet iradesinin doğrudan bir şekilde kullanılabilmesi zorunluluğundan doğan mecburi bir vekâlet sistemi olduğu belirtilmiş, milletvekillerinin bu vekâlete kesin bağlılıkları ifade edilerek halk egemenliği ilkesi vurgulanmıştır. Vekâlet sisteminin bazı sakıncaları açıklanıp çare olarak halkın iradesinin sürekli dışa vurulması gösterilmiştir. Halk iradesinin kısmen kamuoyu ve basın aracılığıyla dile getirilmesi yeterince etkili olamayacağından, rakip siyasi fırkaların kurulması gerçek çözüm olarak gösterilmiştir.

Beynamede “*milletin mukadderatını bizzat tayin ve idare etmek rüşt ve kabiliyetine izhar*” olduğu vurgulanarak halkın yol gösterilmeye muhtaç olduğu anlayışının reddedilmesi dikkat çekmiştir. Himayecilik politikasına, halkın kaderinin kendisince belirlenemeyeceği düşüncesine ve “halka rağmen halk için” anlayışına karşı çıkış TpCF'nin başat özelliği olarak görülmüştür (Zürcher, 1992: 128).

Beynamede savaş yorgunu bir ülkenin soluklanmaya ihtiyacı olduğu belirtilerek devrimci bir süreçten ziyade evrimci bir anlayışın güdülmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca, Fırka'nın her türlü zorbalığa karşı olduğu belirtilirken, kendi iç işleyişinde de her türlü kararın çoğunluk kararıyla alınacağı, demokratik değerlere Fırka içinde de önem verileceği taahhüt edilmiştir (Ceylan, 2014: 53).

TpCF Nizamnamesi, Fırka'nın amacını beyanname ve program doğrultusunda açıklarken, fırkanın teşkilatlanmasını ve üyelik müessesini düzenlemiştir. Nizamnamede Fırka'ya üye olma hususu dikkat çekmiştir. Fırka'ya üye olabilmek için kişinin şahsi görüşleriyle Fırka fikirlerinin bağdaşması gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca, Kuva-yı Milliye'ye karşı olan cemiyetlerin isimleri zikredilerek bu cemiyetlere üye olanların TpCF'ye üye olamayacakları belirtilmiştir. Öte yandan, genel ve yerel kongreler, Fırka'nın idaresi ve

teşkilatlanması, taşra unsurları da nizamnamede düzenlenmiştir.

Gerçek bir siyasi program olma özelliği taşıyan elli sekiz maddelik TpCF programı ise yedi bölümden oluşmuş, içerdiği konular bakımından daha çok içişleri ve iktisat alanlarında yoğunlaşmıştır.

Programın en çok tartışılan maddesi “*Fırka efkâr ve itikad-ı diniyeye hürmetkârdır.*” şeklindeki 6’ncı maddedir. Bu madde TpCF kurucuları tarafından, Fırka’nın bağımsızlığını vurguladığı şeklinde savunulmuştur. TpCF kurucuları Ali Fuat Cebesoy ve Rauf Orbay, bu maddeyi programlarına eklemeselerdi, asıl o zaman gerici olarak tanımlanacaklarını söylemişlerdir (Cebesoy, 2007: 564; Orbay, 2005: 387). CHF’liler ise maddeyi, gerici unsurlara cesaret verici popülist bir davet olarak değerlendirmişlerdir. Ancak o dönemde hükümetten TpCF’ye 6’ncı maddenin veya diğer içeriklerin sakıncalı olduğuna dair resmi bir uyarı yapılmamıştır.

Mustafa Kemal, Aralık 1924’te “*Times*” Dergisi muhabirine verdiği röportajda bu maddenin içeriğinin gayet normal olduğunu belirterek durumu garipsememek gerektiğini söylemiştir (Ceylan, 2014: 57). Fakat 1927’de *Nutuk*’ta, TpCF’nin bu ifade altında hilafet ve gericilik propagandası yaparak dini siyasete alet ettiğini belirtmiştir (Atatürk, 2008: 1185).

Yeni Fırka, beyanname ve programıyla, Batı Avrupa’ya has liberal nitelikte bir fırka hüviyeti sergilemiştir. Çoğunluk Fırkası gibi laik ve milliyetçi politikardan yana olmakla birlikte onun köktenci, merkezietçi ve otoriter eğilimlerine açıkça karşı çıkmıştır. Adem-i merkezietçiliği, güçler ayrımını ve evrimci değişimi savunmuştur. Dış borçlanmayı gerekli gören daha liberal bir ekonomi politikasını da sahiplenmiştir (Özalper, 2014: 122).

Kapatılmasına gerekçe gösterilen Fırka programının aslında CHF’nin politikalarından derin bir şekilde ayrılmadığı söylenebilir. CHF’nin bir siyasal programının olmaması metin bazlı dönemseller bir karşılaştırmayı mümkün kılmamıştır. Ayrıca, CHF’nin fırka-devlet bütünleşmesini sağlamış, rejim kurucu bir fırka olduğu dikkate alındığında, siyasi rakipler arasında güç dengesinden söz edilemeyecektir. TpCF, kağıt üzerindeki politikalarını savunacak pek az fırsat bulabilmiştir.

Özetle TpCF’nin siyasi belgelerinde, muhalefet kontrolünden uzak totaliter bir yönetime gidildiği endişesi göze çarpmıştır. Cumhuriyet’e ve demokrasiye bağlılığa vurgu yapılmış, rejimi tehdit edecek bir unsur dile getirilmemiştir. Söylem düzleminde de Cumhuriyet karşıtı ya da saltanat yanlısı ifadeye rastlanmamıştır.

3. 2. *TpCF İdeolojisi*

TpCF kurucuları CHF'yi oluşturan kişilerle aynı ideolojik ve sosyal kökenden gelmişlerdir. TpCF'nin CHF'den ayrımı HF'nin İkinci Gruptan farklılığına benzemiştir. TpCF üyelerinin daha az yerel ve CHF'ye oranla daha kozmopolit oldukları görülmüştür. Çoğunluğu yükseköğrenim görmüştür ve hepsi devlet memuriyetinden gelmiştir. TpCF'de asker kökenlilerin oranı %44 iken CHF'de %18'de kalmıştır (Ateş, 1998: 322).

CHF'den ayrılanlar, dar fırkacılık, keyfilik ve oligarşi gibi uygulamalardan, Fırka çoğunluğu baskısından rahatsız olduklarını açıklamışlardır. Yeni firkada hoşgörünün egemen olacağı yönünde sözler verilmiştir (Ateş, 1998: 129).

Eskişehir mebusu Emin Bey (Sazak) hatıralarında, Cumhuriyet yanlısı olduğunu, fakat Gazi'nin sürekli daha fazla yetkiye sahip olmak istemesinden kaygı duyduğunu kaydetmiştir. Bu kaygılar o zamanki muhalefetin duygularını yansıtmıştır. Mustafa Kemal'in baskınlığını dengeleyecek arayışlara ve yoğunlaşan otoriteye karşı "milli hâkimiyet" fikrini yücelten muhalefete bu endişeler yol açmıştır (Ekincikli, 2012: 161).

Fırka'nın siyasi belgelerinde; kuvvetler ayrımı, halk egemenliği, devlet etkinliğinin sınırlanması, âdem-i merkeziyet ve serbest ticaret ile tedrici gelişmenin vurgulandığı klasik liberalizmin izleri görülmüştür. Ortaya konulan belgeler ve Mecliste sergiledikleri yapıcı muhalefet örnekleri bir arada ele alındığında, TpCF'yi sadece kişisel kırınglıklar üzerine harekete geçmiş geleceğilerin hareketi olarak değerlendirmek yanlıştır.

TpCF kuruluşunu hâkimiyet-i milliye kavramına dayandırmıştır. Bu kavram Mustafa Kemal ve taraftarları nazarında öngördükleri yeni iktidarın hukuki dayanağı olmuştur. I. Mecliste II. Grubun elinde hâkimiyet-i milliye, hilafet ve saltanat makamının korunmasının garantisi olarak görülmüştür. TpCF de halk egemenliği kavramına sahip çıkarak, Cumhuriyet'in bu idealin bir tezahüründen başka bir şey olmadığını ileri sürmüştür. Bu nedenle CHF'nin Cumhuriyet'e ve onun hükümetine tam bir sadakat talep etme eğilimine karşı çıkmıştır. TpCF kurucuları, CHF mebuslarını, bir kere seçildikten sonra kamuoyunu dikkate almadan konularını dilediklerini yapabilmelerine olanak tanıyan bir fırsat olarak değerlendiren kişiler olarak görmüşlerdir. CHF, muhalefetin bu yaklaşımını, TBMM'nin yetkisini zayıflatma gayreti olarak yorumlamıştır (Ateş, 1998: 129).

Kapatılmasını haklı gösterme amacıyla TpCF, Mustafa Kemal karşıtı, hilafet yanlısı, irticai bir fırka olarak nitelendirilmiş; yanı sıra Şeyh Sait isyanına destekle suçlanmıştır.

Öte yandan, gelenekçi karakterli TpCF'liler, otoriterleşme kaygısıyla

Mustafa Kemal'in yönetimine ve yapmaya hazırlandığı inkılaplara karşı olmuşlardır. Mürteci olmayıp, sadece devrimlerin toplumda sindirilebilmesi için daha yavaş yapılmasını savunmuşlardır. Kazım Karabekir'in kızı Hayat Karabekir Feyzioğlu babasını, dolayısıyla TpCF'lileri aşağıdaki şekilde değerlendirmiştir (Mumcu, 1990b):

“Babamın itirazı, devrimlerin yapılış şeklineydi. Babamın arzusu, devrimlerin ilelebet kalabilmesi için tepeden inme değil, zorla değil halkı eğiterek yapılmasıydı. Devrimlere karşı değildi. Yapılanlar zorla yapıldığı için devrimlerin yerleşmemesinden korkardı.”

Aslında TpCF'ye yapıştırılan ideolojik yaftayı, bir yakın tarih romanına ilişkin yazılan kitap inceleme yazısındaki şu ifadeler özetlemiştir (Atasü, 1999):

“‘Hürriyet’ adına kalkışacakları siyasal muhalefet, ‘hürriyet’ karşısı bağnazların aracı derekesine inmeye ve sonra devrimci cumhuriyetin öz savunucusuna çarpıp yaşanan gerçeklikten köklenmeyen cılız yosunlar gibi savrulmaya yazgılıdır. Ne yazık ki gerçek hürriyete kavuşabilmek için toplum olgunlaşmayı beklemek zorundadır.”

Sonuç

Kurtuluş Savaşı'nı birlikte gerçekleştiren lider kadro içerisindeki bir grubun dışlanmışlık hissiyatı ile TpCF'nin tohumu atılmıştır. TpCF, kurucuları Mustafa Kemal'e karşı olmadıklarını açıklasalar da Mustafa Kemal'e rağmen kurulmuştur. Yeni devlet düzeninin alacağı biçim konusunda çok farklı düşünmemekle birlikte, halkın reaksiyonlarının ve geleneklerinin göz önünde bulundurulması gerektiğine inanmışlardır. Aslında TpCF kadroları, düşünsel köken olarak da CHF'lilerden pek farklı değildir. Hepsi, Osmanlı'nın batılılaşma hengâmesinde yetmişmiş, tutuculuğa karşı, modernleşmeye inanmış, İttihatçı kodlamasından geçmiştir. TpCF, CHF'li politikacılar ile bürokratların hükümet fırkasına muhalefeti devlete muhalefetle bir tutma eğilimini, CHF'nin devletle özdeşleşmesini tehlikeli görmüştür. TpCF, Cumhuriyet'in ilk yıllarının karışık ortamında köklü değişimi bir anlamda frenlemek isteyen ılımlı yenilikçi siyasi bir hareket şeklinde oluşmuştur.

Mustafa Kemal ve İsmet Paşa'ya karşı başlayan bu muhalefet, destek gördüğü tabanın düşünceleriyle beraber evrilmiştir. TpCF kurucularının ve milletvekillerinin cumhuriyetçiliklerinden şüphe olmasa da, saltanat yanlılarının Fırka şemsiyesi altına girebilecekleri muhtemeldir. Ankara'ya karşı tepkilerini dile getiremeyen potansiyel muhalifler de Fırka'ya yakınlık duymaya başlamıştır. TpCF'nin Mustafa Kemal'le rekabetinde, isteseler de istemeseler de

İstanbul basını, dini ideolojiyi bayraklaştıran çevreler ve Cumhuriyet karşıtı muhalif unsurlar doğal müttefik olmuştur. TpCF'nin doğarken boğulması bu kargaşa içerisinde kaçınılmaz gözükmiştir.

Yayınladığı siyasi belgeler ve sergilediği yapıcı muhalefet TpCF'yi, kişisel kırgınlıklardan kaynaklanan bir ayrışmadan çok yukarılara taşımıştır. Ancak, “dönemin şartları”, “potansiyel tehdit” oluşturan TpCF'nin kapatılmasını gerektirmiştir. Ne var ki; TpCF kapatılmakla, ne onu var eden dinamikler, ne de temsil ettiği düşünceler ortadan kalkmamıştır. Ülkenin siyasi sorunları çözülmeyişi gibi dengeler olumsuz etkilenmiş, yeni yaralar açılmıştır.

Kaynakça

- Akşin, S. (2007). Kısa Türkiye Tarihi. Ankara: Kültür Yayınları.
- Aslan, T. (2008). İttihat-ı Osmani'den Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne. Bilig. Sayı: 47.
- Atasü, E. (1999). Roman ve Şark. Cumhuriyet Gazetesi Kitap Eki “Cumhuriyet Kitap”, Sayı 467, 28/01/1999.
- Atatürk, M. K. (2008). Nutuk-Söylev. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ateş, N. Y. (1998). Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası. İstanbul: DER Yayınları.
- Ateş, T. (2010). Türk Devrim Tarihi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aydemir, Ş. S. (1976). İkinci Adam. Cilt 1. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydemir, Ş. S. (1991). Tek Adam: Mustafa Kemal. Cilt 3. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Cebesoy, A. F. (2007). Siyasi Hatıralar: Büyük Zaferden Lozan'a, Lozan'dan Cumhuriyete. İstanbul: Temel Yayınları.
- Ceylan, Mustafa. (2014). TBMM'de İlk Muhalefet Partisi: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi. Türkiye Büyük Millet Meclisi. Ankara.
- Durdu, M. B. (2003). Osmanlı Devleti'nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM. Sayı: 14.
- Ekincikli, M. Türk Demokrasi Kültürünün Gelişim Sürecinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu. Gazi Akademik Bakış. Cilt: 6. Sayı: 11.
- Frey, F. W. (1965). The Turkish Political Elite. Massachusetts: The M. I. T Press.
- Güneş, İ. (1987). Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkasına Geçiş.

- Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi. Mart. Sayı: 8.
- Güneş, İ. (2014). Cumhuriyet'in İlanı ve Doğan Tepkiler. Cumhuriyet'in İlanının 90'ıncı Yılında Atatürk ve Cumhuriyet Sempozyumu Bildiri Kitabı. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Karpat, K. (2010). Türk Demokrasi Tarihi. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Koç, N. (2015). Hâkimiyet-İ Milliye ve Hilafete Dair Uygulamalarda Milli Mücadelenin Önde Gelen Kadrosunun Tutumları. Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi. Yıl: 10. Sayı: 20.
- Kodaman, B. (2007). Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı: 16.
- Mumcu, U. (1990a) Kazım Karabekir Anlatıyor. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Mumcu, U. (1990b) "Kazım Karabekir Anlatıyor", Dizi-Röportaj, Cumhuriyet Gazetesi, 27/6/1990.
- Okyar, F. (1980). Üç Devirde Bir Adam. haz. Cemal Kutay. İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Orbay, R. (2005). Rauf Orbay'ın Hatıraları [1914-1945]. haz. Osman Selim Kocahanoğlu. İstanbul: Temel Yayınları.
- Özalper, M. (2014). Bir Muhalefet Partisinin İlğası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası. "Anemon" Muş Alparslan Üniversitesi" Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt: 2 Sayı: 1.
- Özoğlu, H. (2011). Cumhuriyetin Kuruluşunda İktidar Kavgası. çev. Zuhâl Bilgin. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Polat, Ş. (2007). Cumhuriyet Olgusunun Tarihsel Gelişimi. Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi. Yıl: 5. Sayı: 9.
- Sarıçoban, G. (2017). Kâzım Karabekir'in Askeri ve Siyasi Biyografisi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Cilt: 21. Sayı: 1.
- Sezgin, Ö. (1984). Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu. Ankara: Birey ve Toplum Yayıncılık.
- Tunaya, T. Z. (2009). Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları.
- Tunçay, M. (2005). Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Weiker, W. F. (1973). Political Tutelage and Democracy in Turkey. Leiden: E. J. Brill.
- Yazıcı, N. (2011). Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.
- Zürcher, E. J. (1992). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

**TBMM ZABIT CERİDESİ (TUTANAK DERGİSİ)
VE KAVANİN MECMUASI (KANUNLAR DERGİSİ)**

- TBMM Kavanin Mecmuası, Cilt 1, 1339 (1923), s. 390.
TBMM Kavanin Mecmuası, Cilt 2, 1340 (1924), ss. 365-372.
TBMM Kavanin Mecmuası, Cilt 3, 1341 (1925a), s. 67.
TBMM Kavanin Mecmuası, Cilt 3, 1341 (1925b), s. 98.
Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, C. 1, 4. Devre, 1. İçtima Senesi, 24. İçtima, s. 496. [18. 3. 1336 (1920)]
TBMM Zabıt Ceridesi, C. 1, 2. Devre, 1. İçtima Senesi, 1. İçtima, s. 2. [11. 8. 1339 (1923)] a
TBMM Zabıt Ceridesi, C. 3, 2. Devre, 1. İçtima Senesi, 43. İçtima, ss. 90-100. [29. 10. 1339 (1923)] b
TBMM Zabıt Ceridesi, C. 7, 2. Devre, 1. İçtima Senesi, 7. İçtima, ss. 213-223. [9. 3. 1340 (1924)] a
TBMM Zabıt Ceridesi, C. 7/1, 2. Devre, 2. İçtima Senesi, 13. İçtima, [16. 3. 1340 (1924)] ve 19. İçtima, [23. 3. 1340 (1924)] b
TBMM Zabıt Ceridesi, C. 8, 2. Devre, 2. İçtima Senesi, 24. İçtima, [30. 3. 1340 (1924)], 30. İçtima, [6. 4. 1340 (1924)] ve 31. İçtima, [7. 4. 1340 (1924)] c
TBMM Zabıt Ceridesi, C. 8/1, 2. Devre, 2. İçtima Senesi, 36. İçtima, [13. 4. 1340 (1924)] ve 42. İçtima, [20. 4. 1340 (1924)] d
TBMM Zabıt Ceridesi, C. 9, 2. Devre, 2. İçtima Senesi, 48. İçtima, ss. 57-61. [27. 10. 1340 (1924)] e
TBMM Zabıt Ceridesi, C. 10, 2. Devre, 2. İçtima Senesi, 2. İçtima, s. 24. [05. 11. 1340 (1924)] f
TBMM Zabıt Ceridesi, C. 15, 2. Devre, 2. İçtima Senesi, 68. İçtima, ss. 110-111. [3. 3. 1341 (1925)] a
TBMM Zabıt Ceridesi, C. 15, 2. Devre, 2. İçtima Senesi, 69. İçtima, ss. 155-156. [4. 3. 1341 (1925)] b